

Rozstrzygnięcie sporów międzynarodowych a rozstrzygnięcie umiędzynarodowionych sporów krajowych

Spory międzynarodowe i umiędzynarodowione spory krajowe

Powstawanie sporów między państwami, jako głównymi uczestnikami stosunków międzynarodowych jest konsekwencją rozbieżności jednostronnych dążeń na arenie międzynarodowej. Realizacja partykularnych interesów państw częstokroć prowadzi do wzajemnych antagonizmów, które w konsekwencji przeradzają się w sytuacje lub spory międzynarodowe, w tym z użyciem siły, a ich całkowite wyeliminowanie jest niemal niemożliwe.

Strony toczącego się sporu, którego dalsze kontynuowanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, powinny podejmować wszelkie starania do ich skutecznego rozstrzygnięcia. W prawie międzynarodowym zgodnie z art. 2 Karty Narodów Zjednoczonych dla osiągnięcia celów Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ), wszyscy jej członkowie są zobowiązani załatwiać swe spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości¹. Jednocześnie na podstawie art. 34 Karty Narodów Zjednoczonych, Rada Bezpieczeństwa ONZ jest organem odpowiedzialnym za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i w tym celu posiada kompetencje do badania każdego sporu lub każdej sytuacji, która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór. Rada Bezpieczeństwa ONZ posiada kompetencje do ustalenia, czy dalsze trwanie sporu lub sytuacji zagraża utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Czym właściwie jest spór międzynarodowy? Spór międzynarodowy to nieporozumienie, brak zgodności poglądów na temat faktycznych interesów i sposobów ich rozwiązywania, a także kolizja poglądów na temat

* Doktor nauk prawnych, polski adwokat praktykujący w Berlinie w Niemczech.

¹ Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r. (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90).

sytuacji faktycznej oraz norm międzynarodowych. Powstaje, gdy jedno państwo twierdzi, iż posiada pewne prawa, a inne państwo te prawa neguje; gdy jedno państwo formułuje roszczenia, które spotykają się z odmową drugiego; gdy jedno państwo żąda od drugiego określonego zachowania, a to z kolei żądania te odrzuca; gdy czyn danego państwa narusza prawa lub interesy innego państwa². Termin spór międzynarodowy określa jednocześnie sprzeczności między państwami, prowadzące do zaostrzenia stosunków, do konfliktów zbrojnych, a w najbardziej zaostrzonej formie do wojen. Precyzyjniej, spór oznacza, iż w stosunkach między państwami pojawiają się określone roszczenia ze strony jednego z podmiotów prawa międzynarodowego względem drugiego. Spory międzynarodowe dotyczą z reguły rozbieżności na temat oceny norm prawnych i politycznych, a także sytuacji faktycznych³. W definicji zawartej w opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 1950 r. spór definiuje się jako sytuację, w której punkty widzenia dwóch stron są wyraźnie przeciwstawne⁴. Definiując istotę sporu nie sposób pominąć wymieniane w literaturze objaśnienie zawarte w wyroku z 1924 r. Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w sprawie *Mavrommatisa*⁵, w który to spór oznacza brak zgody w przedmiocie kwestii prawnej lub stanu faktycznego, z przeciwieństwem prawnych stanowisk lub interesów między stronami⁶.

Spory międzynarodowe wynikają z istnienia sprzecznych partykularnych interesów poszczególnych państw o podłożu politycznym, gospodarczym czy ideologicznym i dotyczą najczęściej takich zagadnień jak: naruszenie bezpieczeństwa państwa (zarówno na lądzie, jak i w przestrzeni powietrznej), ingerencja w politykę wewnętrzną lub

² A. Czarnocki, Z.J. Pietraś, *Współistnienie państw. Wstęp do międzynarodowych stosunków politycznych*, Lublin 1988, s. 175-185.

³ *Encyklopedia zagadnień międzynarodowych*, E. Cała-Wacinkiewicz et al. (red.), Warszawa 2011, s. 757-759.

⁴ Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie traktatów pokojowych z Bułgarią, Węgrami i Rumunią, ICJ Rep. 1950, s. 7.

⁵ Wyrok Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w sprawie Grecji przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 26 marca 1925 r. Cyt. za: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 337.

⁶ R. Bierzanek, J. Symonides. *Prawo międzynarodowe publiczne*, op. cit., s. 338 i n. Więcej na temat definicji i systematyki sporów zobacz: K. Pawłowski, *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2006.; A. Czarnocki, Z.J. Pietraś, op. cit.; M. Malendowski, *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), Poznań 1996.

zagraniczną suwerennego państwa, ustroju danego państwa, wydobycia surowców czy też przebiegu granicy państwowej lub tytuł prawny do określonego terytorium.

W Karcie Narodów Zjednoczonych w art. 34 obok pojęcia „spór międzynarodowy” występuje pojęcie „sytuacja”, „która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór”. Jednakże Karta Narodów Zjednoczonych nie wymienia jednoznacznych kryteriów pozwalających jednoznacznie odróżnić spór od sytuacji⁷.

W nauce wyróżnia się systematykę sporów na spory prawne i polityczne oraz spory zwykłe i kwalifikowane. Sama Karta Narodów Zjednoczonych w art. 36 ust. 3 posługuje się terminem „spory prawne”, lecz w swych przepisach nie wymienia sporów politycznych. Spory międzynarodowe nie powstają na tle abstrakcyjnej różnicy poglądów, lecz rodzą się z określonej sytuacji gospodarczej i politycznej. Każdy spór prawny, jest więc również sporem politycznym, lecz czy każdy spór polityczny jest równocześnie sporem prawnym? Różnica między wymienionymi kategoriami sporów polega na tym, iż spory polityczne nie mogą być rozstrzygane wyłącznie na podstawie istniejącego prawa, bez wzięcia pod uwagę również elementów pozaprawnych⁸. W tym zakresie istotnymi są postanowienia wskazanej wyżej Karty Narodów Zjednoczonych, zgodnie z którymi przy rozpatrywaniu sporów Rada Bezpieczeństwa powinna brać pod uwagę fakt, że spory o charakterze prawnym strony powinny z reguły przekazywać do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości stosownie do postanowień Statutu tegoż Trybunału, a spory te są rozstrzygane na drodze sądowej lub alternatywnie arbitrażowej.

Drugi podział sporów na spory prawne i kwalifikowane można analogicznie wprowadzić na podstawie przepisów Karty Narodów Zjednoczonych. Powołana do utrzymania międzynarodowego pokoju

⁷ Zbliżone w swej treści do pojęcia „sytuacja, która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór” jest pojęcie „napięcie w stosunkach międzynarodowych między państwami”. Napięcie określa się jako stan, w którym występuje antagonizm bez jasno zdefiniowanego przedmiotu nieporozumień lub też pojęcie przedmiotu, istotne dla każdej racjonalnej dyskusji pozostaje na dalszym planie. Natomiast podkreślając różnicę pomiędzy pojęciem „spór” a „konflikt” należy stwierdzić, że konfliktami zazwyczaj nazywa się spory, które przybrały ostrzejszą formę i w których grozi użycie sił zbrojnych albo też siły takie już zostały użyte. Tak: K. Pawłowski, *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2006, s. 351-374.

⁸ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe w zarysie*, Warszawa 2015, s. 322.

i bezpieczeństwa Organizacja Narodów Zjednoczonych zwraca szczególną uwagę na takie sytuacje i spory, które godzą w główny cel Organizacji. Są to sytuacje lub spory zagrażające pokojowi, które nazywane są w literaturze międzynarodowej sporami kwalifikowanymi. Organem ONZ, na którym spoczywa główna odpowiedzialność za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, jest bezsprzecznie Rada Bezpieczeństwa. W związku z powyższym to właśnie Karta Narodów Zjednoczonych wyposażyła Radę w prawo kwalifikowania sporów międzynarodowych. Rada Bezpieczeństwa ONZ na podstawie art. 34 Karty może zbadać każdy spór w celu ustalenia, czy dalsze jego trwanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Stwierdzenie przez Radę, iż spór ma charakter kwalifikowany, powoduje określone konsekwencje prawne i organizacyjne⁹. W odróżnieniu do powyższego, spory zwykle nie zagrażają utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Umiejscynarodowione spory krajowe to spory wewnątrzpaństwowe, które posiadają element(y) międzynarodowe. Spory takie rozstrzygane są przez sądy i trybunały umiejscynarodowione, zwane inaczej sądami mieszanymi lub hybrydowymi, w tworzenie których zaangażowała się Organizacja Narodów Zjednoczonych. Za trybunał umiejscynarodowiony możemy uznać instrument pełniący funkcje sędownicze, zawierający element jurysdykcji krajowej i międzynarodowej, mający na celu osądzenie zbrodni popełnionych w toku konfliktu zbrojnego lub zamieszek i niepokoju, które nie osiągnęły pułapu konfliktu zbrojnego. Celem umiejscynaradawiania trybunałów jest zapewnienie bezstronności postępowania sądowego w sytuacji, gdy pozostawienie osądzenia sprawców powyższych czynów wyłącznie w gestii organów krajowych nie gwarantuje rzetelności procesu sądowego¹⁰. Trybunały te są włączone, w mniejszym lub większym stopniu, w krajowy system wymiaru sprawiedliwości. Ich cechą wspólną jest to, że mają mieszany skład krajowo-międzynarodowy oraz że – choć w sprawowaniu funkcji sędowniczych mają być niezależne od Organizacji Narodów Zjednoczonych – w jakimś stopniu są z tą Organizacją powiązane¹¹. Precyzyjniej, są to sądy krajowe,

⁹ Ibidem, s. 323.

¹⁰ P. Łubiński, *Umiejscynarodowiony trybunał karny w Bośni*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, P. Czubik (red.), Kraków 2008, s. 78.

¹¹ *Encyklopedia zagadnień...*, op. cit., s. 297-298. Więcej na ten temat, zobacz np. „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, 2006, vol. IV.

w których składzie sądzącym znajdują się obok sędziów krajowych, również sędziowie międzynarodowi. Charakterystyczną cechą sądów umiędzynarodowionych jest fakt, iż sędziowie międzynarodowi posiadają decydujący głos w zakresie uznania winy lub niewinności podejrzanego. Powyższe rozwiązanie stanowi próbę połączenia zalet sądów krajowych i międzynarodowych. Przyczyny powołania trybunału umiędzynarodowionego są niejednokrotnie takie same. Mianowicie, są nimi konflikt zbrojny lub zdarzenia, które mają na tyle istotny wpływ na losy danej społeczności, iż – dla zapewnienia właściwego osądu nad tymi wydarzeniami – wymagany jest udział czynnika zewnętrznego¹². Wśród sądów umiędzynarodowionych należy wymienić między innymi: Kosowski Sąd Karny do spraw Zbrodni Wojennych i Etnicznych, Nadzwyczajne Izby Sądów w Kambodży, Specjalną Izbę Sądu Państwowego w Bośni i Hercegowinie, Specjalne Panele Sądzące Poważne Zbrodnie w Timorze Wschodnim, Specjalny Trybunał dla Libanu oraz Specjalny Trybunał dla Sierra Leone.

W literaturze prawa międzynarodowego sądy umiędzynarodowione dzieli się na dwie kategorie:

- trybunały z przewagą elementu międzynarodowego tworzone na podstawie traktatów wielostronnych (Specjalny Trybunał dla Sierra Leone),
- trybunały z przewagą elementu krajowego (Specjalne Panele Sądzące Poważne Zbrodnie w Timorze Wschodnim, Nadzwyczajne Izby Sądów w Kambodży, Kosowski Sąd Karny ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych). Te ostatnie są integralną częścią systemu organów wymiaru sprawiedliwości danego państwa¹³.

Jednakże w ostatnich latach liczba trybunałów hybrydowych znacznie wzrosła, przedstawiony wyżej podział jest niepełny. Alternatywnym kryterium podziału sądów hybrydowych jest podział w oparciu o kryterium podstawy funkcjonowania. Tu należy wskazać

- 1) trybunały powołane na podstawie umów międzynarodowych zawartych pomiędzy państwem a ONZ:

¹² P. Łubiński, op. cit., s.79.

¹³ M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Kraków 2004, s. 94, M. Płachta, *Międzynarodowe trybunały karne: próba typologii i charakterystyki*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 3, s. 16 i n.

- a) niewłączone do wewnętrznego systemu sądownictwa, ale orzekające także na podstawie krajowego prawa karnego (Specjalny Trybunał dla Libanu),
 - b) będące częścią krajowego systemu organów wymiaru sprawiedliwości (Nadzwyczajne Izby Sądów w Kambodży);
- 2) trybunały powołane na mocy decyzji administracji tymczasowych utworzonych przez ONZ (Specjalne Panele Sądzące Poważne Zbrodnie w Timorze Wschodnim, Kosowski Sąd Karny ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych);
 - 3) składy orzekające, powstałe w ramach sądownictwa krajowego, ale orzekające także na podstawie przekazanych przez trybunał międzynarodowy kompetencji (Specjalna Izba Sądu Państwowego w Bośni i Hercegowinie).

Tworzenie trybunałów umiędzynarodowionych jest kolejnym sposobem egzekwowania prawa międzynarodowego w zakresie odpowiedzialności jednostek za najpoważniejsze naruszenia tego prawa. Tytułem przykładu, Międzynarodowy Trybunał Karny posiada jurysdykcję tylko wobec obywateli państw-stron jego Statutu, natomiast sądy krajowe w przypadku wielu sytuacji post konfliktowych albo w ogóle nie funkcjonują, albo ich niezależność jest co najmniej wątpliwa. Stąd wydaje się, że tworzenie trybunałów hybrydowych jest jedynym sposobem pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osób winnych popełnienia takich zbrodni, jak ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, tortury czy akty terroryzmu. Sądownictwo mieszane nie jest pozbawionym wad, albowiem pociąga za sobą szereg problemów, jednakże z pewnością jest alternatywą dla Międzynarodowego Trybunału Karnego, międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc* czy sądów krajowych, w sytuacji, gdy żaden z tych sądów lub trybunałów nie posiada jurysdykcji *ratione personae*, *ratione materiae* lub *ratione temporis*¹⁴.

¹⁴ *Encyklopedia zagadnień...*, op. cit., s. 297-298. Więcej na temat sądów międzynarodowych: A. Cassese, *The Role of Internationalized Courts and Tribunals in the Fight Against International Criminality*, [w:] *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, J.K. Kleiffner, A. Nollkaemper, C.P. Romano (red.), Oxford 2004; R. Geiss, N. Bulinckx, *International and Internationalized Criminal Tribunals: a Synopsis*, „IRev.RC” 2006, vol. 88, nr 861; D. Heidrich-Hamera, *Międzynarodowe trybunały karne*, [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, J. Symonides (red.), Warszawa 2006.

Sposoby rozwiązywania międzynarodowych i umiędzynarodowionych sporów

W przypadku powstania sporu międzynarodowego, państwa mają prawo poddania sporu do rozstrzygnięcia właściwym sądom międzynarodowym, na przykład stałym sądom międzynarodowych. Jednocześnie na mocy art. 33 Karty Narodów Zjednoczonych państwa będące stronami sporu zobowiązane są do ich pokojowego rozstrzygnięcia. Na podstawie art. 2 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych wszyscy członkowie będą załatwiać swe spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości. Państwa mogą podjąć decyzję o wyborze jednej z następujących metod rozstrzygnięcia sporów: rokowań, badań, pośrednictwie, koncyliacji, rozjemstwu, rozstrzygnięciu sądowemu, odwołaniu się do organów lub układów regionalnych, albo w drodze innych środków pokojowych według własnego wyboru (katalog otwarty). W tym miejscu należy wyróżnić dyplomatyczne i sądowe środki rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych. Te pierwsze charakteryzują się tym, że strony w sporze zachowują dla siebie możliwość podjęcia ostatecznej decyzji o rozstrzygnięciu sporu. Jednocześnie strony sporu uczestniczą, w mniejszym lub większym zakresie, w poszukiwaniu sposobu jego rozwiązania. Do środków dyplomatycznych należy bezsprzecznie zaliczyć negocjacje, dobre usługi, mediacje, komisje badań i koncyliację. Natomiast w przypadku środków sądowych strony w sporze są związane wydanym orzeczeniem i częstokroć mają jedynie ograniczone możliwości wpływania na rozstrzygnięcie sporu (na przykład poprzez złożenie skargi o uchylenie wyroku). Środkami sądowymi rozwiązywania sporów międzynarodowych są stałe sądy międzynarodowe i alternatywna metoda rozwiązywania sporów jaką jest arbitraż. Klauzule sądowe przewidujące odpowiednie metody rozwiązywania sporów są zamieszczone w licznych bilateralnych i multilateralnych umowach międzynarodowych.

Dyplomatyczne sposoby załatwiania sporów

Pierwszymi nazwanymi metodami polubownego rozwiązywania sporów są konsultacje i negocjacje (rokowania bezpośrednie). Metody te

stosowane są łącznie lub rozłącznie, w zależności od postanowień umowy i woli stron sporu. Są one prostym i najczęściej stosowanym sposobem załatwiania sporów międzynarodowych. Konsultacje to metoda zapobiegania powstaniu sporu, która jest prowadzona przed podjęciem decyzji czy przedsięwzięciem czynności, które mogłyby naruszyć interes innego państwa. Konsultacje ograniczają możliwość powstania sprzeczności stanowisk i interesów we wzajemnych stosunkach między państwami. Negocjacje mogą być prowadzone na różnych etapach załatwiania sporu, również po zastosowaniu innych metod. W sytuacji, gdy sytuacja wymaga dalszego sprecyzowania stanowisk stron, np. po orzeczeniu komisji śledczej co do stanu faktycznego, strony ustalają warunki rozstrzygnięcia sporu właśnie w drodze negocjacji. Istotnym jest fakt, iż prowadzenie negocjacji nie wymaga udziału strony trzeciej, to jest innego państwa, czy też organizacji międzynarodowej. To do stron sporu należy sprawowanie pełnej kontroli nad procesem jego rozwiązywania. Wynik negocjacji zależy przede wszystkim od gotowości stron do zawarcia porozumienia.

Przy dobrych usługach i mediacji w postępowaniu dyplomatycznym bierze udział jedno lub kilka państw trzecich. Rolę mediacyjną mogą odgrywać zarówno inne państwa, jak i organizacje i organy międzynarodowe. W praktyce prawa międzynarodowego mediacja jest często stosowaną metodą rozstrzygania sporów. Przy dobrych usługach rola państwa trzeciego polega na ułatwieniu państwom będącym w sporze nawiązania rokowań bezpośrednich. W samych rokowaniach państwo to nie bierze jednak udziału. Przy mediacji państwo trzecie uczestniczy w rokowaniach i udziela stronom w sporze swych rad lub wskazówek, których celem jest osiągnięcie rozstrzygnięcia sporu. Różnica między dobrymi usługami a mediacją nie zawsze jest jednak ostra. Państwo trzecie może najpierw prowadzić do rozpoczęcia rokowań między stronami w sporze (będą to dobre usługi), a następnie wziąć w nich udział¹⁵. Instytucją dobrych usług i mediacji zajmowała się Konwencja Haska z 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych¹⁶. Zgodnie z Konwencją Haską państwa odwołują się do dobrych usług i pośrednictwa jednego lub większej liczby państw nieuczestniczących w sporze, z którymi strony sporu utrzymują przyjazne stosunki. Państwo nieuczestniczące

¹⁵ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe w zarysie*, Warszawa 2014, s. 325-326.

¹⁶ Konwencja o Pokojowym Rozstrzygnięciu Sporów Międzynarodowych z 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1930 r. Nr 9, poz. 64).

w sporze może samo oferować dobre usługi i mediację. Konwencja uznaje, że proponować dobre usługi i pośrednictwo można zastosować nawet w przypadku konfliktu zbrojnego. Zadaniem państwa pośredniczącego w sporze jest pogodzenie przeciwstawnych roszczeń i złagodzenie niechęci, jaka mogłaby wynikać między państwami wiodącymi spór. Czynności pośrednika kończą się z chwilą stwierdzenia przez niego lub przez strony uczestniczące w sporze, że zaproponowane środki pogodzenia się nie zostały przyjęte. Czynności te kończą się także wtedy, gdy państwo wykonujące dobre usługi i mediację przyczyniło się do rozwiązania sporu, albo gdy spór ustał z innej przyczyny lub gdy państwa zdecydowały się wystąpić na drogę sądową¹⁷.

Komisje badań, zwane inaczej komisjami śledczymi to jedna z metod rozstrzygnięcia sporu mająca za zadanie zbadanie spornych okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia w celu zapobiegania eskalacji sporu. Jest ono stosowane, jako jedna z alternatywnych metod rozwiązywania sporów¹⁸, ale również jest stosowana w postępowaniu sądowym¹⁹. Może ono mieć charakter samoistny, bądź też przybrać formę postępowania przygotowawczego przed właściwym postępowaniem sądowym lub arbitrażowym. Podczas tejszy procedury strony (lub odpowiednio sąd, któremu przedłożono sprawę do rozstrzygnięcia) powołują eksperta lub ekspertów, posiadających specjalistyczną wiedzę, którzy – po przeprowadzeniu właściwych czynności – sporządzają raport, wyjaśniający okoliczności faktyczne, mające istotne znaczenie dla rozwiązania zaistniałej sytuacji. Ekspersi prezentują swój raport stronom (i sądowi lub odpowiednio trybunałowi) z rekomendacjami lub bez rekomendacji – zależnie od ustalonej procedury. Opinia zawarta w raporcie ma za zadanie rozstrzygnięcie spornych kwestii i zapobieżenia wszczęcia postępowania spornego lub w przypadku wcześniejszego wszczęcia postępowania – wzbogacenie materiału dowodowego o zewnętrzną,

¹⁷ W. Góralczyk, S. Sawicki, op. cit., s. 325-326.

¹⁸ Np. przez Międzynarodową Izbę Handlową czy Międzynarodowe Centrum Rozstrzygnięcia Sporów Inwestycyjnych.

¹⁹ W Stanach Zjednoczonych *fact-finder* funkcjonuje głównie w kontekście procesu sądowego, w sprawach o zwiększonej wrażliwości, np. w sprawach o molestowanie seksualne. Tak: A. Szumański (red.), *Arbitraż handlowy*, t. 8, System Prawa Handlowego, 2010, s. 993. W polskim prawie w postępowaniu procesowym analogiczną instytucją są opinie biegłych sądowych, którzy w prawdzie nie udzielają rekomendacji co do rozstrzygnięcia sporu, jednakże ich opinia ma kluczowe znaczenie dla ostatecznego rozstrzygnięcia sporu.

profesjonalną ocenę, która pozwala stronom oraz składowi sędziów lub arbitrów rozstrzygającemu spór lepiej zrozumieć i ocenić kwestie sporne. Przedmiotowe postępowanie może mieć charakter samoistny bądź też przybrać formę postępowania przygotowawczego przed właściwym postępowaniem spornym.

Koncyliacja jest metodą załatwiania sporów, w której komisja pojednawcza będąca organem międzynarodowym, po zbadaniu zaistniałego stanu faktycznego sporu, zaleca sprecyzowane rozwiązanie sporu. Geneza koncyliacji sięga umów zawartych 16 października 1925 r., czyli tzw. czterech dwustronnych traktatów arbitrażowo-koncyliacyjnych zawartych na konferencji międzynarodowej w Locarno w Szwajcarii między: Niemcami i Belgią²⁰, Niemcami a Francją²¹, między Niemcami a Polską²² oraz między Niemcami a Czechosłowacją²³. Komisja koncyliacyjna może być organem stałym lub powoływanym *ad hoc* na wniosek stron, której zadaniem jest przeprowadzenia postępowania pojednawczego. W tym celu, komisja posiada uprawnienia do wyjaśnienia kwestii spornych oraz zbierania w tym celu wiadomości w drodze śledztwa lub innymi metodami. Rozpoczęcie postępowania przed komisją koncyliacyjną wymaga z reguły zgodnego wniosku obu stron, a postępowanie ma charakter kontradiktoryjny. W wyniku przeprowadzonej procedury, komisja koncyliacyjna może przedstawić stronom warunki załatwienia zawisłego sporu, który uzna za stosowny i wyznaczyć stronom termin zajęcia stanowiska. Działalność komisji koncyliacyjnej kończy się przez sporządzenie protokołu, który stwierdza, że strony pojednały się i uznały warunki proponowanego porozumienia, albo stwierdza przeciwnie, że strony nie osiągnęły porozumienia. Komisja koncyliacyjna nie wydaje

²⁰ Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Belgią zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1293, s. 303 i nast.

²¹ Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Francją zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1924, s. 315 i nast.

²² Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Polską zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1295, s. 327 i nast.

²³ Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Czechami zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1296, s. 341 i nast.

rozstrzygnięcia wiążącego dla strony, a jedynie pomagają im w znalezieniu rozwiązania powstałego zatargu²⁴.

Arbitraż międzynarodowy, czyli rozjemstwo polega na załatwieniu sporu pomiędzy państwami za pomocą orzeczenia wydanego przez jednego lub więcej arbitrów wybranych przez strony. Cechą charakterystyczną arbitrażu jest bezpośredni wpływ stron na wybór składu sądującego, a także możliwość ustalenia przez strony podstaw prawnych orzekania i zasad proceduralnych. Arbitraż ma co do zasady charakter poufny, co jest jego niewątpliwą zaletą, a tym samym strony mają możliwość ograniczenia politycznych implikacji sporu. W prawie międzynarodowym kształtuje się wyraźna tendencja do przedkładania rozstrzygania sporów w pełni niezależnym trybunałom arbitrażowym zapewniającym pełną równość stron i stosowanie jako podstawy rozstrzygnięcia takich norm, które pozwalają na prawidłową ocenę merytoryczną rozpatrywanego stanu faktycznego. Trybunał arbitrażowy złożony jest zazwyczaj z jednego lub trzech arbitrów (bądź też innej nieparzystej liczby arbitrów). Regułą jest, iż każda strona wyznacza po jednym arbitrze, natomiast przewodniczącego zespołu orzekającego wyznaczają alternatywnie – bądź strony na mocy zgodnego oświadczenia, bądź wytypowani przez nich arbitrzy wybierają superarbitra, bądź też określony organ sądu polubownego proponuje kandydata na to stanowisko. Kandydaci powinni mieć wysokie kwalifikacje i wiedzę z określonych dziedzin, związanych z przedmiotem sporu. Szczegółowe kryteria wyboru arbitrów oraz ich uprawnienia najczęściej określa sam regulamin arbitrażowy organizacji międzynarodowej, której przedkładany jest spór do rozwiązania. Istnieje duża różnorodność w zakresie zasad proceduralnych arbitrażu określających poszczególne etapy postępowania, w tym terminy dokonywania poszczególnych czynności. Zasady te mogą być określone przez samą umowę między stronami, bądź też stosuje się odesłania do: regulaminu arbitrażowego organizacji międzynarodowej, jednego z krajowych systemów prawnych (często strony państwowej), prawa obowiązującego w miejscu arbitrażu (łac. *lex fori*), czy też zasad prawnych ustalonych w późniejszym porozumieniu stron. Umowy inwestycyjne czasami określają miejsce arbitrażu wyraźnie, co często wiąże się z wyborem prawa właściwego *lex fori*, bądź pozostawiają tą kwestię do uzgodnienia w ramach arbitrażu lub porozumienia stron. W arbitrażach

²⁴ Por. np. W. Góralczyk, S. Sawicki, op. cit., s. 337-338.

inwestycyjnych o charakterze instytucjonalnym o miejscu postępowania często przesądza regulamin danej instytucji arbitrażowej. Podobnie koszty postępowania arbitrażowego są ustalone – co do zasady – odpowiednio na podstawie regulaminu danej instytucji arbitrażowej (koszty związane z wniesieniem wezwania na arbitraż, złożeniem odpowiedzi na wezwanie, złożeniem wniosku o zabezpieczenie roszczenia, koszty administrowania sporu przez instytucję arbitrażową, koszty wynagrodzenia arbitrów), a następnie są szczegółowo określone w orzeczeniu kończącym postępowanie. Zasadą jest na ogół ponoszenie kosztów równych częściach przez strony, rzadziej kosztami jest obciążana strona, która zawniła zaistnieniu stanu faktycznego, którego następstwem było prowadzone postępowanie. Orzeczenie arbitrażowe ma z reguły charakter ostateczny i niezaskarżalny. Możliwość odwołania od orzeczenia arbitrażowego jest zupełnie wyjątkowa. Niezwykle istotną kwestią dla zapewnienia skuteczności wydanego orzeczenia jest jego wykonalność. Najczęstszym rozwiązaniem jest odesłanie do przepisów Konwencji Nowojorskiej w sprawie Uznawania i Wykonywania Zagranicznych Orzeczeń Arbitrażowych z 1958 roku²⁵; ewentualnie odsyła się do przepisów poszczególnych instytucji międzynarodowych, jak ma to miejsce w przypadku Konwencji Waszyngtońskiej²⁶, będącej podstawą funkcjonowania Międzynarodowego Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych. W prawie międzynarodowym współistnieją się trzy podstawowe rodzaje arbitrażu: arbitraż instytucjonalny, arbitraż *ad hoc* oraz arbitraż administrowany²⁷.

Nie bez znaczenia pozostają również dwie klauzule arbitrażowe zamieszczane w dwu- i wielostronnych umowach międzynarodowych, a mianowicie tzw. klauzula studzenia sporu (ang. *cooling off period*) oraz klauzula rozłącznego wyboru forum procesowego, zwana inaczej klauzulą rozwidlenia w drodze (ang. *the fork in the road clause*). Pierwsza

²⁵ (Dz. U. z 1962 r. Nr 9, poz. 41).

²⁶ Konwencja o rozwiązywaniu sporów inwestycyjnych między państwami i obywatelami innych państw, podpisana 18 marca 1965 roku, 575 UNTS 159, dostępna na stronie internetowej Międzynarodowego Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych: www.icsid.worldbank.org.

²⁷ Rozróżnienie poszczególnych rodzajów arbitrażu wymieniono na podstawie: A. Szumański (red.), *Arbitraż handlowy*, t. 8, System Prawa Handlowego, 2010, s. 32 i n. Zobacz również np.: G.B. Born, *International Commercial Arbitration*, Netherlands 2014, s. 13-19; A. Redfern, M. Hunter, N. Blackaby, C. Partasides, *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, London 2004, s. 62-70.

z wymienionych klauzul nakazuje stronom sporu na uprzednie podjęcie, przed formalnym wszczęciem postępowania arbitrażowego, próby polubownego rozwiązania sporu. Wskazana klauzula wskazuje właściwy termin, który co do zasady wynosi od 3 do 12 miesięcy, najczęściej zaś 6 miesięcy²⁸. Wskazany termin ma jedynie charakter instrukcyjny i nie stanowi przeszkody procesowej²⁹. Klauzula *the fork in the road clause* dotyczy sytuacji, gdy strony uzgodnią wybór metody rozstrzygnięcia sporu, czy to przez właściwe sądy krajowe, czy też w przez odpowiednio ukonstytuowany międzynarodowy trybunał arbitrażowy. Co istotne, w tej sytuacji wymagana jest tożsamość roszczenia, tożsamość stron sporu i tożsamość przedmiotu sporu³⁰. Po podjęciu przez strony decyzji co do wyboru środka rozstrzygnięcia sporu, pozostaje on co do zasady wiążący i ostateczny.

Sądownictwo międzynarodowe

Jedną z cech prawa międzynarodowego jest brak obowiązkowego sądownictwa międzynarodowego, co odróżnia prawo międzynarodowe od prawa krajowego. Sądownictwo międzynarodowe opiera się na zgodzie państw, która może być wyrażona w klauzuli sądowej lub arbitrażowej zawartej w umowie międzynarodowej, w umowie dodatkowej w formie zapisu na sąd polubowny lub w formie klauzuli fakultatywnej. Sądy międzynarodowe są kompetentne do rozstrzygania sporów między państwami jedynie wówczas, gdy państwa wyraziły na to zgodę. Sądy międzynarodowe działają na podstawie prawa międzynarodowego, dlatego poza główną rolą rozstrzygania sporów międzynarodowych i wydawania opinii doradczych w konkretnych sprawach; działalność ich może się przyczynić do wyjaśniania i uściślenia norm prawa międzynarodowego.

Na arenie międzynarodowej funkcjonuje wiele stałych sądów i trybunałów międzynarodowych mających na celu rozstrzygnięcie sporów pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego. Niniejsza część artykułu

²⁸ R. Dolzer, C.H. Schreuer, *Principles of International Investment Law*, Cambridge 2011, s. 268.

²⁹ Orzeczenie arbitrażowe *Biwater Gauff (Tanzania) przeciwko Zjednoczonej Republice Tanzanii* z dnia 18 lipca 2008 r., w sprawie o sygn. akt ICSID ARB/05/22, pkt 338-350.

³⁰ M. Jeżewski, *Międzynarodowe prawo inwestycyjne*, Warszawa 2011, s. 435.

dotyczy omówienia wybranych najważniejszych sądów międzynarodowych. Pierwszą próbą utworzenia stałego sądu międzynarodowego, kompetentnego do rozstrzygnięcia sporów między państwami był – powołany w 1908 r. przez pięć państw Ameryki Środkowej – Środkowoamerykański Trybunał Sprawiedliwości. Działał on do 1918 r. i rozpatrzył 10 spraw³¹.

Pierwszym sądem międzynarodowym o znaczeniu światowym był powołany w okresie Ligi Narodów Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej. Po II wojnie światowej został on zastąpiony przez obecnie funkcjonujący Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, który rozpoczął działalność w 1946 r. na podstawie art. 7 ust. 1 Karty Narodów Zjednoczonych jako główny organ sądowy Narodów Zjednoczonych. Podstawami jego ustroju i działalności są: Statut, oparty ściśle na statucie Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej i stanowiący integralną część Karty, oraz Regulamin przyjęty w 1946 r. i zmieniany w kolejnych latach. Stronami Statutu na podstawie art. 93 ust. 1 Karty są *ipso facto* wszyscy członkowie ONZ. Mogą być nimi także państwa, które nie należą do ONZ. W przeszłości Szwajcaria, Liechtenstein, San Marino i Japonia stały się stronami Statutu, nie będąc członkami ONZ. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości spełnia dwie funkcje: sądenia i wydawania opinii doradczych.

Międzynarodowy Trybunał Morza z siedzibą w Hamburgu został powołany w 1996 r. na podstawie Konwencji o prawie morza z 1982 r. Zadaniem Trybunału jest rozstrzygnięcie sporów dotyczących interpretowania lub stosowania Konwencji o prawie morza. Wyrok Trybunału jest ostateczny i wiążący dla stron. Sprawy dotyczący rozpatrzone przez ten trybunał dotyczyły nielegalnego połowu ryb w strefie ekonomicznej innego państwa, połowu pewnych gatunków ryb, których dotyczyły ograniczenia oraz ochrony środowiska naturalnego.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, to główny organ sądowy Unii Europejskiej, którego oficjalna nazwa, do czasu wejścia w życie Traktatu zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, podpisanego w Lizbonie 13 grudnia

³¹ Więcej na ten temat zobacz np.: *Współczesne sadownictwo międzynarodowe*, J. Kolasa (red.), Wrocław 2009; K. Grzybowski, *Trybunały międzynarodowe a prawo wewnętrzne*, Warszawa 2012; K. Stasiak, *Trybunały umiędzynarodowione w systemie międzynarodowego sadownictwa karnego*, Lublin 2012.

2007 roku, zwanego Traktatem Lizbońskim³², brzmiała „Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich”. Powstał on w wyniku połączenia organów sądowych Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Europejskiej Wspólnoty Energi Atomowej. W wyniku wejścia w życie Traktatu Lizbońskiego Trybunał nie jest już organem wspólnotowym, a organem Unii Europejskiej. Dodatkowo, nowy Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej objął Trybunał Sprawiedliwości, Sąd i sądy wyspecjalizowane, czuwając nad poszanowaniem wykładni prawa i stosowaniem traktatów. Siedzibą Trybunału jest Luksemburg. Do ogólnych kompetencji Trybunału na podstawie art. 19 nowego Traktatu o Unii Europejskiej³³ zaliczyć można orzekanie:

- w zakresie skarg wniesionych przez państwa członkowskie UE, jej instytucje lub osoby fizyczne lub prawne,
- w trybie prejudycjalnym, na wniosek sądów państw członkowskich, w sprawie wykładni państwa Unii lub ważności aktów przyjętych przez instytucje,
- w innych sprawach przewidzianych w Traktatach.

Obecnie Trybunał, prócz powyższych traktatów, działa na podstawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który został dołączony do Traktatu Lizbońskiego³⁴, a także Regulaminu Trybunału Sprawiedliwości z 1991 r.³⁵.

Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu jest podstawowym organem ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy. Zgodnie z art. 3 Statutu Rady Europy³⁶ każdy jej członek uznaje zasadę rządów prawa oraz zasadę, na mocy której każda osoba znajdująca się pod jego jurysdykcją musi korzystać z praw człowieka i podstawowych wolności i w tym celu wszyscy członkowie Rady zobowiązują się skutecznie współpracować. Europejski Trybunał Praw Człowieka został

³² Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 roku (Dz. Urz. UE C 306 z 17 grudnia 2007 r.).

³³ Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, uwzględniające zmiany wprowadzone Traktatem lizbońskim (Dz. Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r.).

³⁴ Protokół Nr 3 w sprawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 115 z 9 maja 2008 r.).

³⁵ (Dz. Urz. WE L 176 z 4.7.1991 r., ze zm., s. 7-32.)

³⁶ (Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565.).

utworzony dla kontrolowania sposobu wykonywania przez państwa-strony Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.³⁷ i wynikających z niej dla jej państw-stron zobowiązań. Konwencja ta, kształtująca standardy ochrony praw człowieka w Europie, ma charakter szczególny – nie tylko gwarantuje podstawowe prawa jednostki, ale także wyposaża tę jednostkę (a także państwo) w skuteczny mechanizm egzekwowania tych praw. W swojej części materialnej Konwencja Europejska zawiera katalog praw chronionych, który systematycznie jest rozszerzany w drodze przyjmowania protokołów dodatkowych do Konwencji (mają one zróżnicowany charakter – część z nich to protokoły odnoszące się jedynie do procedury postępowania przed Trybunałem, część natomiast wprowadza do katalogu nowe prawa).

Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów powstał na podstawie przyjętego przez Zgromadzenie Szefów Państw i Rządów Organizacji Jedności Afrykańskiej Protokołu do Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów. Protokół wszedł w życie w styczniu 2005 r. po uzyskaniu niezbędnych 15 ratyfikacji. Trybunał jest organem wzmacniającym i uzupełniającym działanie Afrykańskiej Komisji Praw Człowieka i Ludów. Jego utworzenie ma na celu wsparcie efektywności ochrony praw człowieka w systemie afrykańskim. Do 1998 r. system ten oparty na Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów³⁸ ukształtował dla promocji i ochrony tych praw jeden organ – Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów - jest ona w zasadzie organem monitorującym – ma za zadanie studiować i publikować informacje i wytyczne dla interpretacji Karty Afrykańskiej oraz rozpatrywać zawiadomienia od państw-stron Karty Afrykańskiej o naruszeniu jej postanowień (co wynika z art. 47, 48 i 49 Karty Afrykańskiej). Może także przyjmować zawiadomienia od osób fizycznych, grup lub organizacji pozarządowych. Komisja nie została jednak wyposażona w możliwość wydawania wiążących decyzji ani w możliwość wpływania na postępowanie państw-stron (na podstawie art. 58 Karty Afrykańskiej Komisja może jedynie zwrócić uwagę OJA (obecnie UA – Unia Afrykańska) na serie istotnych naruszeń praw człowieka i ludów lub takich naruszeń na wielką skalę. Co prawda, na podstawie art. 62 Karty Afrykańskiej jej państwa-strony są zobowiązane do

³⁷ (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 285.).

³⁸ B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka: wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999, s. 344.

składania sprawozdań o środkach podjętych w celu realizacji Karty Afrykańskiej, ale wiele państw afrykańskich w ogóle nie wypełnia tego obowiązku.

Rozwiązywanie krajowych sporów umiędzynarodowionych – przykłady z praktyki

Szczególnym przykładem trybunału umiędzynarodowionego jest Specjalna Izba Sądu Państwowego w Bośni i Hercegowinie. Za radą Biura Wysokiego Przedstawiciela ds. nadzorowania postanowień Układu Pokojowego z Dayton³⁹ oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęła strategię w zakresie przekazywania spraw o mniejszym ciężarze gatunkowym przez Trybunał pod krajową jurysdykcję. Na mocy rezolucji Nr 1503 z 2003 r. i 1534 z 2004 r.⁴⁰ Rada Bezpieczeństwa zwróciła się do państw i ich sądów krajowych o wzmożoną współpracę z Trybunałem. Zadaniem Trybunału miało być sądenie sprawców zbrodni popełnionych w Bośni. W rezultacie powołano Specjalną Izbę ds. Zbrodni Wojennych. Jej status polega na całkowitej integracji z wewnętrznym systemem sądownictwa w Bośni i Hercegowinie, ponieważ działa w ramach Wydziału Karnego Sądu Państwowego Bośni i Hercegowiny. Oznacza to w tym przypadku również to, że nie działała ona pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych. Jej siedzibą było Sarajewo. Skład Izby miał charakter krajowo-międzynarodowy. Izba ta zajmowała się przekazanymi jej przez Trybunał Jugosłowiański, jak również przez sądy krajowe, sprawami dotyczącymi sprawców naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, przy czym chodzi tu bardziej o szeregowych zbrodniarzy. Powstanie Izby miało przyczynić się do odbudowy systemu sądownictwa w Bośni i Hercegowinie, a także sprzyjać procesowi pojednania dzięki postawieniu zbrodniarzy przed wymiarem sprawiedliwości. Izba rozpoczęła pracę w 2005 r., a pierwszym oskarżonym o bezprawne zatrzymanie, tortury, gwałty i mordy na ludności nieserbkiej

³⁹ Porozumienie pokojowe zawarte 21 listopada 1995 r. w Dayton, Ohio, a podpisane 14 grudnia 1995 r. w Paryżu, zakończyło 3,5 letnią wojnę w Bośni i Hercegowinie.

⁴⁰ Rezolucje S/RES/1503 (2003) i S/RES/1534 (2004) Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych.

dokonane w regionie Foca pomiędzy kwietniem 1992 a lutym 1993 r. był Radovan Stanković, przekazany Izbie z Hagi⁴¹.

Innym przykładem sądu umiędzynarodowionego jest Kosowski Sąd Karny ds. zbrodni wojennych i etnicznych, który miał zostać utworzony nie na podstawie umowy międzynarodowej, lecz na mocy decyzji administracji tymczasowej wprowadzonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych. W związku z rozpadem byłej Jugosławii i toczącej się na tym obszarze w pierwszej połowie lat 90. XX w. wojny, także w autonomicznym do 1989 r. Kosowie zaczęły coraz intensywniej ujawniać się dążenia niepodległościowe. Toczący się konflikt zbrojny pomiędzy Kosowską Armią Wyzwoleńczą a władzami serbskimi osiągnął swój punkt kulminacyjny w 1999 r. Sytuacja była dramatyczna, obie strony dopuszczały się zbrodni. Po nalotach przeprowadzonych przez Organizację Paktu Północnoatlantyckiego w czerwcu 1999 r. Rada Bezpieczeństwa na mocy rezolucji Nr 1244⁴² ustanowiła na obszarze Kosowa administrację tymczasową, której głównym zadaniem było przywrócenie pokoju i bezpieczeństwa, sprawowanie podstawowych funkcji administracyjnych włącznie ze stanowieniem prawa, promowanie praw człowieka, niesienie pomocy humanitarnej, wspieranie odbudowy struktur państwowych. Jednym z najtrudniejszych zadań okazało się przywrócenie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Brak doświadczenia po stronie lokalnych sędziów i prokuratorów uniemożliwiał prawidłowe funkcjonowanie sądów, a lokalne sądownictwo nie gwarantowało niezależności i bezstronności. W grudniu 1999 r. powołana przez Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ONZ w Kosowie, Komisja zarekomendowała utworzenie Kosowskiego Sądu Karnego ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych, w którego składzie znaleźliby się międzynarodowi i kosowscy sędziowie. Powstanie tego Sądu było konieczne, ponieważ sądy w Kosowie nie gwarantowały rzetelnego postępowania, były niewydolne, a Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii zajmował się wieloma sprawami. Kosowski Sąd Karny ds. Zbrodni Wojennych

⁴¹ *Encyklopedia zagadnień...*, op. cit., s. 291. Więcej na ten temat: D. Shraga, *The Second Generation UN-BAsed Tribunals, A Diversity of Mixed Jurisdiction*, [w:] *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Tomor, Kosovo and Cambodia*, J. K. Kleffner, A. Nollkaemper, C.P. Romano, (red.), Oxford 2004.

⁴² Rezolucja nr 1244 z dnia 10 czerwca 1999 r. ustaliła ogólne zręby dla administrowania terytorium Kosowa przez ONZ.

i Etnicznych miał uzupełnić i wspomóc Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Kosowski Sąd miał za zadanie rozpatrywać sprawy o mniejszym ciężarze gatunkowym przeciwko niższym rangą przestępcom, pozostawiając sprawy, które dotyczyły głównych zbrodniarzy Trybunałowi. Kosowski Sąd posiadał jurysdykcję wobec osób fizycznych, które dopuściły się na terytorium Kosowa najpoważniejszych zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu oraz prawu wewnętrznemu Kosowa, w tym zbrodni wojennych, zbrodni popełnionych na tle etnicznym oraz innych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa konfliktów zbrojnych. Aby umożliwić powoływanie i uczestniczenie w procesach przed sądami kosowskimi sędziów i prokuratorów międzynarodowych, Sąd wydał szereg potrzebnych zarządzeń. Postępowania jednak nie były prowadzone zgodnie z oczekiwaniami społeczności międzynarodowej, co było spowodowane chaosem w prawie karnym Kosowa i słabym zaangażowaniem społeczności międzynarodowej. W 2003 r. wprowadzono nowe przepisy prawa karnego materialnego i postępowania karnego, które miały przyczynić się do rozwiązania istniejącego chaosu prawnego i zdecydować o prawie właściwym dla najcięższych naruszeń prawa humanitarnego w Kosowie. Ostatecznie nie doszło do utworzenia odrębnego trybunału hybrydowego, jakim miał być Kosowski Sąd Karny ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych, ale raczej do stworzenia systemu hybrydowego działającego w ramach sądów Kosowa, w którym – w konkretnych sprawach o naruszenia prawa humanitarnego – występują międzynarodowi sędziowie i prokuratorzy, powoływani na podstawie regulaminu Kosowskiego Sądu Karny ds. Zbrodni Wojennych i Etnicznych⁴³.

Mówiąc o umiędzynarodowieniu sporów krajowych, warto zasygnalizować umiędzynarodowienie sporów toczących się w Rzeczypospolitej Polskiej. Spory te nie dotyczą w żadnej mierze konfliktów zbrojnych, jak w przypadku sporów rozpatrywanych przez wspomniane wyżej trybunały hybrydowe *sensu stricte*, jednakże przedstawiciele doktryny posługują się pojęciem umiędzynarodowienia sporów dotyczących naszego rodzimego sądownictwa w kilku przypadkach.

⁴³ *Encyklopedia zagadnień...*, op. cit., s. 275-276. Więcej na ten temat: C. Baldwin, *Explaining and Evaluating the UNMIK Court System*, [w:] *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, C.P. Romano, J.K. Kleffner, A. Nollkaemper (red.), Oxford 2004; L. A. Dickinson, *The Relationship Between Hybrid Courts and International Courts: The Case of Kosovo*, „NELRev.” 2003, vol 37.

Nie chodzi tu również o spory, w rozwiązywanie których zaangażowała się Organizacja Narodów Zjednoczonych, lecz o spory, w rozwiązywaniu których współuczestniczą inne organy międzynarodowe lub eksperci z innych państw w roli biegłych sądowych. W tym miejscu należy wymienić dwa spory toczące się aktualnie w Rzeczypospolitej Polskiej – spór dotyczący umiędzynarodowienia śledztwa w sprawie katastrofy polskiego samolotu rządowego TU-154 w Smoleńsku z 10 kwietnia 2010 r. oraz spór o Trybunał Konstytucyjny wszczęty w 2015 r.

W katastrofie polskiego samolotu rządowego, do której doszło w Smoleńsku w dniu 10 kwietnia 2010 roku, zginęło 96 osób, wśród których byli Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Lech Kaczyński, przedstawiciele Sejmu i Senatu, dowódcy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, szefowie instytucji państwowych, oraz osoby towarzyszące, stanowiący delegację polską na uroczystości związane z obchodami 70. rocznicy zbrodni katyńskiej, a także załoga samolotu. W związku z licznymi sporami dotyczącymi przyczyn katastrofy, rozbieżnością opinii ekspertów z zakresu lotnictwa i niemożnością otrzymania wraku samolotu z Federacji Rosyjskiej, rząd Prezes Rady Ministrów Beaty Szydło podał decyzję o utworzeniu nowej komisji badania wypadków lotniczych w sprawie katastrofy smoleńskiej. Umiędzynarodowienie śledztwa w sprawie katastrofy smoleńskiej oznacza, że polska komisja zwróciła się o pomoc do zagranicznych ekspertów oraz wsparcie Unii Europejskiej celem wyjaśnienia na nowo okoliczności tragedii, do której doszło 10 kwietnia 2010 roku.

Zaistniały w Rzeczypospolitej Polskiej spór o Trybunał Konstytucyjny dotyczył fundamentalnych kwestii ustrojowych. Przedmiotem sporu jest powołanie sędziów Trybunału przez ustępujących i nowo powołanych posłów odpowiednio VII i VIII kadencji Sejmu, a ponadto kwestia legalności wyroków Trybunału i ich publikacja. Niniejszy spór doprowadził do kolejnych zmian ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, których zgodność z Konstytucją została zakwestionowana przez sam Trybunał. Wydarzenia w Polsce miały swoje reperkusje na arenie międzynarodowej i były szeroko komentowane przez przedstawicieli innych państw i organizacji międzynarodowych, w tym Rady Europy i Unii Europejskiej, która zażądała wyjaśnienia zaistniałego stanu faktycznego. W styczniu 2016 r. Komisja Europejska wszczęła procedurę badania praworządności w Polsce, wskazując jako jedną z przyczyn polityczny

i prawny spór dotyczący składu Trybunału Konstytucyjnego⁴⁴. Jednocześnie w Parlamencie Europejskim odbyła się debata na temat praworządności w Rzeczypospolitej Polskiej, w tym sytuacji wokół Trybunału Konstytucyjnego, a w ramach procedury kontroli praworządności wizytę w Polsce odbył wiceprzewodniczący Komisji Europejskiej Frans Timmermans. W dniu 13 kwietnia 2016 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję, w której potępił działania polskiego rządu i wezwał go do respektowania orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego oraz do wykonania w pełni zaleceń Komisji Weneckiej⁴⁵. Następnie w maju 2016 r. Komisja Europejska zwróciła się do premier polskiego rządu o przedstawienie informacji o działaniach w sprawie rozwiązania sporu wokół Trybunału Konstytucyjnego. W konsekwencji Komisja Europejska przyjęła negatywną opinię na temat praworządności i demokracji w Polsce i w lipcu 2016 r. sformułowała kolejne zalecenia w sprawie rządów prawa w Polsce oraz wyznaczyła okres trzech miesięcy na ich realizację⁴⁶.

Równolegle w grudniu 2015 r. przedstawiciele Rady Europy zaapelowali do polskich władz o poszanowanie wyroków Trybunału Konstytucyjnego i wstrzymanie prac nad nowelizacją ustawy o Trybunale. Minister spraw zagranicznych Witold Waszczykowski w rządzie premier Beaty Szydło zwrócił się do Europejskiej Komisji na rzecz Demokracji przez Prawo, czyli tak zwanej Komisji Weneckiej – organu doradczego Rady Europy do spraw prawa konstytucyjnego – o opinię w sprawie uchwalonej w dniu 22 grudnia 2015 r. nowelizacji ustawy o Trybunale Konstytucyjnym. W marcu 2016 r. Komisja Wenecka wydała opinię na temat kryzysu konstytucyjnego w Polsce, m.in. wzywając do niezwłocznego opublikowania wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 2016 r. Podczas wizyty w Polsce 4 kwietnia 2016 r. Sekretarz Generalny Rady Europy po rozmowach z przedstawicielami rządu, Trybunału Konstytucyjnego i Rzecznikiem Praw Obywatelskich stwierdził brak w tej chwili w Rzeczypospolitej Polskiej systemu opartego na praworządności.

⁴⁴ Debata orientacyjna kolegium komisarzy na temat wydarzeń w Polsce i ram prawnych w dziedzinie praworządności: pytania i odpowiedzi – informacja przedstawiona na stronie Komisji Europejskiej z dnia 13 stycznia 2016 r. [23.03.2018].

⁴⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 kwietnia 2016 r. w sprawie sytuacji w Polsce dostępna na stronie Parlamentu Europejskiego, tryb dostępu: www.europarl.europa.eu [23.03.2018].

⁴⁶ *KE przyjęła zalecenia dla Polski dotyczące rządów prawa*, artykuł z dnia 27 lipca 2016 r., dostępny na stronie Gazety Prawnej [23.03.2018].

Następnie w czerwcu 2016 r. ukazał się raport Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, dotyczący stanu praw człowieka w Polsce, w którym wyraził on zaniepokojenie paraliżem Trybunału Konstytucyjnego i wezwał polskie władze do zrealizowania zaleceń Komisji Weneckiej⁴⁷. W lipcu 2016 r. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy stwierdził, że przyjęty przez Sejm projekt ustawy o Trybunale Konstytucyjnym stwarza poważne zagrożenie dla praworządności.

Reasumując, powyższe spory krajowe należy traktować jako spory umiędzynarodowione *sensu largo*, czyli takie, w rozstrzyganiu których zaangażowane są instytucje i organy międzynarodowe, bądź w rozstrzygnięciu których biorą udział międzynarodowi eksperci w roli biegłych sądowych. System sądownictwa umiędzynarodowionego, łącząc zalety sądów krajowych i międzynarodowych, stanowi wyjście na przeciw oczekiwaniom społeczności narodowej i międzynarodowej opinii publicznej. Powyższe rozwiązanie stanowi dążenie do większej transparentności wydawanych orzeczeń, co w konsekwencji koreluje z większą przejrzystością całego systemu sądownictwa.

Bibliografia

Akty prawne i orzecznictwo:

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 285).

Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r. (Dz. U. 1947 r. Nr 23, poz. 90).

Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Belgią zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1293.

Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Czechami zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1296.

⁴⁷ *Raport Nilsa Muižnieksa, Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, po wizycie w Polsce w dniach 9 – 12 lutego 2016 r.* CommDH(2016)23, dostępny na stronie Rady Europy, tryb dostępu: www.wcd.coe.int [23.03.2018].

- Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Francją zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1924.
- Konwencja arbitrażowa między Niemcami a Polską zawarta w Locarno 16 października 1925 roku, zarejestrowana przez Sekretariat Ligi Narodów, „League of Nations Treaty Series”, t. 54, nr 1295.
- Konwencja Nowojorska w sprawie Uznawania i Wykonywania Zagranicznych Orzeczeń Arbitrażowych z 1958 roku (Dz. U. z 1962 r., Nr 9, poz. 41).
- Konwencja o Pokojowym Rozstrzygnięciu Sporów Międzynarodowych z 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1930 r., nr 9, poz. 64).
- Konwencja o rozwiązywaniu sporów inwestycyjnych między państwami i obywatelami innych państw, podpisana 18 marca 1965 roku, 575 UNTS 159, dostępna na stronie internetowej Międzynarodowego Centrum Rozstrzygnięcia Sporów Inwestycyjnych: www.icsid.worldbank.org.
- Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie traktatów pokojowych z Bułgarią, Węgrami i Rumunią, ICJ Rep. 1950.
- Orzeczenie arbitrażowe *Biwater Gauff (Tanzania) przeciwko Zjednoczonej Republice Tanzanii* z dnia 18 lipca 2008 r., w sprawie o sygn. akt ICSID ARB/05/22, pkt 338-350.
- Porozumienie pokojowe zawarte 21 listopada 1995 r. w Dayton, Ohio.
- Protokół Nr 3 w sprawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 115 z 9 maja 2008 r.).
- Regulamin Trybunału Sprawiedliwości z 1991 r., Dz. Urz. WE L 176 z 4.7.1991 r.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 kwietnia 2016 r. w sprawie sytuacji w Polsce, dostępna na stronie Parlamentu Europejskiego, tryb dostępu: www.europarl.europa.eu.
- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 1244 z dnia 10 czerwca 1999 r.
- Rezolucja S/RES/1503 (2003) Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych.
- Rezolucja S/RES/1534 (2004) Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych.
- Statut Rady Europy (Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565).

- Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13 grudnia 2007 roku (Dz. Urz. UE C 306 z 17 grudnia 2007 r.).
- Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, uwzględniające zmiany wprowadzone Traktatem lizbońskim (Dz. Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r.).
- Wyrok Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w sprawie Grecji przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 26 marca 1925 r.

Literatura:

- Baldwin C., *Explaining and Evaluating the UNMIK Court System*, [w:], *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, J.K. Kleffner, A. Nollkaemper, C.P. Romano (red.), Oxford 2004.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005.
- Born G.B., *International Commercial Arbitration*, Netherlands 2014.
- Cała-Wacinkiewicz E., Podgórska R., Wacinkiewicz D. (red.), *Encyklopedia zagadnień międzynarodowych*, Warszawa 2011.
- Cassese A., *The Role of Internationalized Courts and Tribunals in the Fight Against International Criminality*, [w:] *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, J.K. Kleffner, A. Nollkaemper, C.P. Romano (red.), Oxford 2004.
- Czarnocki A., Pietraś Z.J., *Współistnienie państw. Wstęp do międzynarodowych stosunków politycznych*, Lublin 1988.
- Dickinson L.A., *The Relationship Between Hybrid Courts and International Courts: The Case of Kosovo*, „NELRev.” 2003, vol 37.
- Dolzer R., Schreuer C. H., *Principles of International Investment Law*, Cambridge 2011.
- Geiss R., Bulinx N., *International and Internationalized Criminal Tribunals: a Synopsis*, „IRv.RC” 2006, vol. 88, nr 861.
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2015.
- Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C., *Prawa człowieka: wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999,

- Grzybowski K., *Trybunały międzynarodowe a prawo wewnętrzne*, Warszawa 2012.
- Heidrich-Hamera D., *Międzynarodowe trybunały karne*, [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, J. Symonides (red.), Warszawa 2006.
- Jeżewski M., *Międzynarodowe prawo inwestycyjne*, Warszawa 2011.
- KE przyjęła zalecenia dla Polski dotyczące rządów prawa, artykuł z dnia 27 lipca 2016 r., dostępny na stronie Gazety Prawnej.
- Kolasa J. (red.), *Współczesne sadownictwo międzynarodowe*, Wrocław 2009.
- Łubiński P., *Umiejdzynarodowiony trybunał karny w Bośni*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, Kraków 2008.
- Malendowski M., *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), Poznań 1996.
- Pawłowski K., *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Pietraś M. (red.), Lublin 2006.
- Pawłowski K., *Spory i konflikty międzynarodowe*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2006.
- Płachta M., *Międzynarodowe trybunały karne: próba typologii i charakterystyki*, „PiP” 2004, nr 3.
- Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Zakamycze 2004.
- Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, vol. IV, 2006.
- Raport Nilsa Muižnieksa, Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, po wizycie w Polsce w dniach 9 – 12 lutego 2016 r.* CommDH(2016)23, dostępny na stronie Rady Europy, tryb dostępu: www.wcd.coe.int.
- Redfern A., Hunter M., Blackaby N., Partasides C., *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, London 2004.
- Shraga D., *The Second Generation UN-BAsed Tribunals, A Diversity of Mixed Jurisdiction*, [w:] *Internationalized Criminal Courts: Sierra Leone, East Tomor, Kosovo and Cambodia*, J.K. Kleffner, A. Nollkaemper, C.P. Romano (red.), Oxford 2004.
- Stasiak K., *Trybunały umiejdzynarodowione w systemie międzynarodowego sadownictwa karnego*, Lublin 2012.

Szumański A. (red.), *Arbitraż handlowy*, t. 8, System Prawa Handlowego,
2010.